

Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право

УДК: 349.414 / 349.6

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15368076>

Правові аспекти використання земельних ділянок під поховання домашніх тварин

Удовенко Юлія Олександрівна

кандидат юридичних наук,

доцент, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу

факультету міжнародної торгівлі та права,

Державний торговельно-економічний університет,

вул. Кіото, 23, м. Київ, 02156,

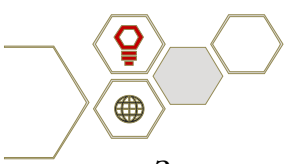
e-mail: y.udovenko@knute.edu.ua,

<https://orcid.org/0000-0001-7280-2633>

Прийнято: 23.04.2025 | Опубліковано: 08.05.2025

***Анотація.** Несанкціоноване поховання трупів тварин дедалі частіше зустрічається на території України. Понад двадцять років ця проблема залишається невирішеною, незважаючи на законодавчі вимоги щодо належного поховання померлих улюбленців у спеціально відведених для цього місцях.*

Стаття присвячена правовим аспектам використання земельних ділянок під поховання домашніх тварин. Проблема ускладнена тим, що Закон України «Про поховання та похоронну справу» стосується лише поховання людей і не врегульовує питання, що стосується захоронення домашніх тварин. Автором проаналізовано чинні нормативно-правові акти і встановлено, що більшість громад, які ухвалили Правила утримання домашніх тварин, фактично визначають окремі положення порядку захоронення домашніх улюбленців.

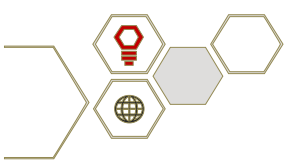

Зокрема, містять норми щодо заборони викидати трупи домашніх тварин у контейнери та сміттєзвалища та закопувати їх у землю, а також обов'язки власників повідомляти ветеринарні клініки про загибель або смерть тварини. Проте, автор підкреслює, що ці Правила не регламентують порядок поводження з трупами загиблої тварини.

Наголошено, що на законодавчому рівні в Україні немає відведених місць для поховання останків тварин чи їх кремації. Тобто таке поховання вимагає наявності відповідної земельної ділянки. Крім того, чинне законодавство України не містить вимог щодо місця поховання домашніх тварин. Разом з тим, встановлено, що у разі виділення земельної ділянки для поховання домашніх вихованців потрібно створити санітарно-захисну зону, зі спеціальним облаштуванням. У дослідженні приділено увагу проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери поховання та надання ритуальних послуг» в частині, що стосується поховання домашніх тварин на певних секторах кладовищ. Крім того, автор висловив пропозиції щодо врегулювання питання поховання трупів тварин в сільській місцевості.

Дослідження продемонструвало, що на сьогодні існує низка ключових правових викликів у сфері поховання трупів тварин. Тому у висновках акцентується на необхідності обов'язкової реєстрації та ідентифікації домашніх тварин. Крім того, підкреслено, що проблема потребує комплексного правового вирішення. По-перше, необхідно визначити можливі способи поховання тварин; По-друге, створити умови для поховання трупів домашніх улюбленців (легальні заклади - крематорії та місця – колумбарії для захоронення урни з прахом домашнього улюбленця); По-третє, врегулювати питання еко-кладовищ домашніх улюбленців.

Ключові слова: *земельна ділянка, кладовище, домашні тварини, екологічні правовідносини, кремація, колумбарій, крематорій.*

Legal aspects of using land plots for burying pets

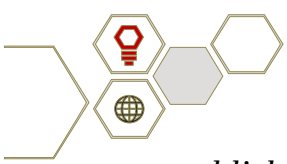
Udoenko Yuliia Oleksandrivna

PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Legal Support for Business Security,
Faculty of International Trade and Law,
State University of Trade and Economics,
Kyoto St., 23, Kyiv, 02156, Ukraine,
e-mail: y.udovenko@knute.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7280-2633>

Abstracts. *Unauthorized burial of animal corpses is becoming more and more common in Ukraine. For more than twenty years, this problem has remained unresolved, despite legal requirements for the proper burial of deceased pets in specially designated places.*

The article is devoted to the legal aspects of using land plots for the burial of pets. The problem is complicated by the fact that the Law of Ukraine “On Burial and Funeral Business” concerns only the burial of people and does not regulate the issue of pet burial. The author analyzes the existing legal acts and finds that most communities that have adopted the Rules for Keeping Pets actually define separate provisions for the burial of pets. In particular, they contain rules prohibiting the disposal of pet corpses in containers and landfills and burying them in the ground, as well as the obligation of owners to notify veterinary clinics of the death or destruction of an animal. However, the author emphasizes that these Rules do not regulate the procedure for handling dead animals.

It is emphasized that at the legislative level in Ukraine there are no designated places for the burial of animal remains or their cremation. That is, such burial requires an appropriate land plot. In addition, the current legislation of Ukraine does not contain any requirements regarding the place of burial of pets. At the same time, it is

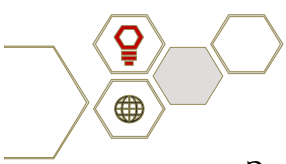

established that if a land plot is allocated for the burial of pets, a sanitary protection zone with special arrangements must be created. The study pays attention to the draft Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Reforming the Sphere of Burial and Ritual Services” in the part concerning the burial of pets in certain sectors of cemeteries. In addition, the author made proposals to regulate the issue of burying animal corpses in rural areas.

The study demonstrated that there are a number of key legal challenges in the field of animal burial today. Therefore, the conclusions emphasize the need for mandatory registration and identification of pets. In addition, it is emphasized that the problem requires a comprehensive legal solution. First, it is necessary to determine the possible ways of burying animals; Second, to create conditions for the burial of pet corpses (legal institutions - crematoriums and places - columbaria for burying an urn with pet ashes); Third, to regulate the issue of eco-cemeteries for pets.

Keywords: land plot, cemetery, pets, environmental legal relations, cremation, columbarium, crematorium.

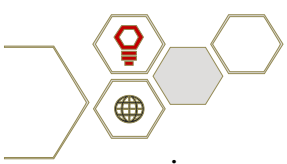
Постановка проблеми. На сьогодні питання поховання домашніх тварин залишається досить актуальним. Адже на території України спостерігаються масові захоронення трупів тварин у невідведених для цього місцях. Фактично створюються несанкціоновані кладовища, що становлять загрозу для екології, життя та здоров'я людей. Для дослідження вищевказаного питання необхідно з'ясувати, що слід розуміти під термінами «кладовище» та «домашні тварини». Відповідно до Закону України «Про поховання та похоронну справу» від 10 липня 2003 року кладовище – це «відведена в установленому законом порядку земельна ділянка з облаштованими могилами та/або побудованими крематоріями, колумбаріями чи іншими будівлями та спорудами, призначеними для організації поховання та утримання місць поховань» [2]. Звідси, кладовище для тварин – це фактично місце захоронення трупів сільськогосподарських або домашніх тварин. Разом з тим, відповідно до норм чинного законодавства України саме трупи домашніх улюбленців заборонено ховати на кладовищах.

Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21.02.2006 року визначає, що під «домашніми тваринами слід розуміти - собак, котів та інших тварин, що протягом тривалого історичного періоду традиційно утримуються і розводяться людиною, а також тварин видів чи порід, штучно виведених людиною для задоволення естетичних потреб і потреб у спілкуванні, що, як правило, не мають життєздатних диких популяцій, які складаються з особин з аналогічними морфологічними ознаками, та існують тривалий час у їх природному ареалі» [3]. Як правило серед інших тварин – це морські свинки, карликові кролики, папуги, хом'яки, тощо. Звідси слід розрізняти домашні та сільськогосподарські тварини (корови, коні, птиця, тощо) та місця поховання їх трупів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для повної та всебічної обізнаності щодо питання відведення земельної ділянки під захоронення трупів домашніх тварин, необхідно з'ясувати наявні правові проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення. Тому надзвичайно важливе значення має науковий доробок вчених, які займаються дослідженням цієї теми. У земельно-правовій науці дослідженню правового режиму земельної ділянки присвячені праці таких науковців, як В.І. Андрейцева, А.П. Гетьмана, П.Ф. Кулинича, А.М. Мірошніченка, Ю.С. Шемшученка, М.В. Шульги та ін. Однак питання правових аспектів використання земельних ділянок під захоронення трупів домашніх тварин поки що не стало предметом спеціальних досліджень. Дотична тематика дослідження науковцями стосується організації та діяльності кладовищ для поховання людей, однак вона має економічний зміст.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні на території України спостерігається масове облаштування власниками померлих або загиблих домашніх тварин стихійних кладовищ. Його головна небезпека – це забруднення навколишнього середовища. Незважаючи на те, що такі захоронення розширюються на території України, офіційно зареєстрованих кладовищ немає. Проблема поховання домашніх улюбленців є глобальною і стосується як міст так і сіл та селищ. Так, у місті Києві понад 22 роки немає

відведеного місця для захоронення тварин. У селах скотомогильники, які існували для захоронення сільськогосподарських тварин, також майже не функціонують. А Правила облаштування і утримання діючих (існуючих) худобомогильників та біотермічних ям для захоронення трупів тварин у населених пунктах України не відповідають сучасним правилам поховання домашніх улюбленців. Разом з тим, Закон України «Про поховання та похоронну справу» від 10 липня 2003 року не визначає загальні правові засади здійснення в Україні діяльності з поховання померлих домашніх тварин.

Мета дослідження полягає у розробленні теоретично обґрунтованих та практично застосованих пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання, що стосується використання земельних ділянок під захоронення трупів домашніх тварин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ст. 30 Закону України «Про місцеве самоврядування» від 21.05.19997 року на органи виконавчої влади сільських, селищних, міських рад покладається обов'язок щодо знешкодження та захоронення трупів тварин [5]. Крім того, Закон України «Про управління відходами» від 20.06.2022 року визначає, що органи місцевого самоврядування уповноважені здійснювати управління відходами війни, що не є небезпечними та власник яких не встановлений [6]. Звідси, саме на комунальні підприємства покладається обов'язок ліквідації трупів безпритульних тварин. Наприклад, на території Черкас існує «яма беккарі», у якій проводиться біотермічна утилізація біологічних відходів (у тому числі бездомних тварин). У Луцьку існує спеціальний завод, який утилізує померлих домашніх тварин за кошти власника.

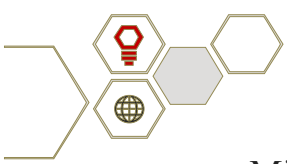
Відповідно до Закону України «Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною» від 07.04.2015 року щодо знайдених решток загиблих тварин закріплені спеціальні правила поводження [4]. На законодавчому рівні такі біологічні відходи заборонено самостійно знищувати за допомогою поховань або вивозити на побутові звалища. Їх потрібно правильно утилізувати відповідно до санітарних вимог. Адже

неправильна утилізація мертвих тварин здатна завдати великої шкоди навколишньому природному середовищу, так як процес розкладання їх трупів є довготривалим. Звідси, з правової точки зору, померлу тварину слід вважати небезпечним відходом, який вимагає утилізації. На жаль, на сьогодні в Україні утилізація трупів тварин термічним методом не отримала широкого розвитку порівняно з країнами Заходу. Отже, утилізація безпритульних та домашніх тварин - це складний процес, який здійснюється відповідно до діючих санітарних норм. Разом з тим, станом на сьогодні чинним законодавством не врегульоване питання щодо поховання трупів домашніх улюбленців.

Відповідно до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21.02.2006 року власник зобов'язаний не лише забезпечувати належне поводження з тваринами, а й утилізувати або поховати їх трупи, у випадку смерті або загибелі [3]. У даний час поховання домашньої тварини дуже схоже на поховання людини. Закон України «Про поховання та похоронну справу» від 10.07.2003 року не врегульовує питання поховання домашніх тварин [2]. Загиблі та померлі тварини відповідно до затверджених міською радою правил мають піддаватися виключно кремації. Тому найзручнішим та найбезпечнішим способом поховання домашніх вихованців є кремація. Вона існує двох видів: загальна – коли спалюють декілька трупів тварин, та індивідуальна. На сьогодні, «Київська міська лікарня ветеринарної медицини» проводить загальну кремацію, за якої прах тварин не повертається власнику. Сама кремація є недешевим задоволенням і створює значні затрати господарю домашнього улюбленця.

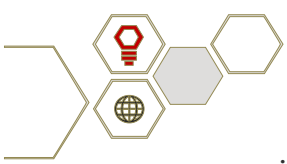
Загалом захоронити тварин можливо лише за умови наявності офіційного кладовища для тварин. Водночас, кладовища домашніх улюбленців, що розташовані на території села чи міста, є незаконними. Законодавством України заборонено захоронення трупів тварин на кладовищі, де поховані люди, або разом з ними. Однак у 2015 році у Німеччині було відкрите перше кладовище де захороненні кремовані останки людей разом із домашніми тваринами (при цьому заборонено проводити церемонію похорону вихованця). На початку 2025 року

влада Мілану дозволила ховати прах домашніх тварин на міських кладовищах – у гробниці, де вже присутній прах власника. У проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери поховання та надання ритуальних послуг» від 08.11.2024 року міститься положення, відповідно до якого поховання домашніх тварин буде можливе на певних секторах кладовищ [4].

Законами України «Про систему громадського здоров'я» від 06.09.2022 року [7] та «Про благоустрій населених пунктів» від 06.09.2005 року [8] не дозволяється розміщувати кладовища для домашніх улюбленців в межах населених пунктів. Тому ритуальні бюро для тварин на території України також - протизаконні. До прикладу, станом на сьогодні немає зареєстрованих кладовищ для тварин у місті Києві. Проте налічується понад п'ять стихійних кладовищ (на Троєщині, Березняках, Борщагівці, Лісовому масиві, тощо). До війни на території України існував єдиний колумбарій тварин у місті Харкові при КП «Центр поводження з тваринами». Нині кладовища для домашніх тварин можна побачити у лісосмугах, скверах та парках. А неналежне захоронення вихованців – це в першу чергу порушення санітарно-гігієнічних норм та правил благоустрою населених пунктів. Отже, відповідно до Закону України «Про благоустрій населених пунктів» від 06.09.2005 року, будь-яке поховання – це порушення благоустрою міста, адже такі місця не призначені для поховань [8]. Разом з тим, захоронення праху та решток тварин є звичною практикою цивілізованих країн світу (наприклад, у Франції перше кладовище для собак з'явилося у 1899 році).

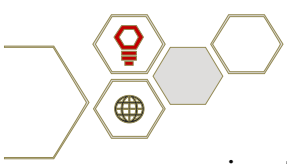
Поховання домашніх тварин на прикладі міста Києва регулюється рішенням Київської міської ради від 27.10.2007 року, яким затверджені «Правилами утримання домашніх собак та котів в місті Києві». Відповідно до п. 9 Правил не дозволяється викидати трупи котів та собак до контейнерів для збору сміття чи захоронювати їх у невідведених для цього місцях [10]. Законодавством також заборонено хоронити трупи домашніх улюбленців шляхом закопування, а також скиданням біологічних відходів у водоймища. Однак, існує безліч прикладів порушення цих Правил. Звідси, головна умова поховання трупів

домашніх улюбленців – це їх розміщення на спеціально відведеному для цього місці. Разом з тим, на сьогодні, немає виділеної земельної ділянки з цільовим призначенням для кладовищ домашніх тварин.

Взагалі, що стосується кладовищ, то відповідно до ст. 83 Земельного кодексу України (далі – ЗК України) вони розміщуються на земельних ділянках, які належать до земель комунальної форми власності, крім випадків передбачених законодавством України. Тобто до земель комунальної власності, які не можуть передаватись у приватну власність, належать: землі загального користування населених пунктів (кладовища) [1]. Поховання домашніх вихованців повинно відбуватися на земельній ділянці, яка відведена сільською, селищною або міською радою. ЗК України не закріплює норми, що стосуються створення та функціонування комунальних кладовищ домашніх тварин. Таку земельну ділянку варто відводити з резерву земель. Вона повинна надаватися у постійне землекористування комунальним підприємствам (ст. 123 ЗК України). Отже, виникає необхідність на законодавчому рівні закріпити порядок виділення (відведення) земельної ділянки під кладовище домашніх тварин.

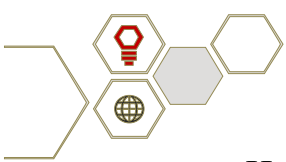
Чинне законодавство України не містить вимог щодо місця поховання домашніх тварин. За загальним правилом – це повинна бути земельна ділянка, яка придатна для розміщення такого кладовища. Тобто така земельна ділянка не повинна зазнавати затоплення чи підтоплення, а також негативного впливу, що спричинене зсувами і обвалами. Для розміщення місць поховань повинна надаватися земельна ділянка, яка відповідає гігієнічним вимогам щодо облаштування і утримання кладовищ. Її площа повинна бути достатньою, що пов'язано із швидким заповненням кладовищ. Хоронити оброблені трупи тварин потрібно на глибину не менше 2 метрів для запобігання потрапляння трупної отрути в ґрунт. Крім того, доцільно взяти за основу деякі санітарні вимоги, що передбачені у «Порядку з облаштування й утримання худобомогильників та біотермічних ям». Зокрема: по-перше, територія повинна мати нахил у протилежну від поселень та водойм сторону. По-друге, місце поховання має бути віддалене від громадських місць та рекреаційних зон щонайменше на триста

метрів. Тобто повинні бути відсутні поруч житлові будинки. Взагалі таке кладовище оптимально розмістити на околиці міста. І, по-третє, заборона такого поховання на узбережжі водойм [5]. Крім того, у разі виділення земельної ділянки для поховання домашніх вихованців потрібно створити санітарно-захисту зону зі спеціальним облаштуванням.

Відповідно до Рішення Київської міської ради «Про врегулювання питань утримання та поводження з собаками і котами в м. Києві» від 25.10.2007 року у випадку смерті або загибелі тварин власник зобов'язаний: 1) отримати документ про смерть тварини, у разі якщо тварина зареєстрована; 2) повідомити комунальне підприємство; 3) ініціювати зміни до реєстру (у разі, якщо тварина зареєстрована) [10]. Кремація трупів тварин забороняється без свідцтва про смерть. Натомість, Правила захоронення трупів домашніх улюбленців різняться на всій території України. До прикладу, у межах міста Львова така процедура відбувається наступним чином (за умови реєстрації тварини у Єдиному державному реєстрі тварин): 1) ініціювання зміни до реєстру; 2) засвідчити смерть тварини; 3) повідомити комунальне підприємство і оплатити вартість такої послуги; 4) отримати висновок від ветеринара; 5) загальна утилізація тварини [15]. Отже, на сьогодні не вирішеним залишається питання щодо поховання праху тварин, оскільки колумбарії та офіційні кладовища в місті Києві відсутні.

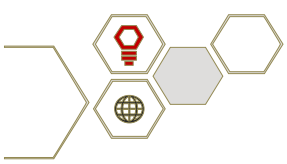
Питання поховання домашніх тварин у місті Києві є досить гострим. Його будівництво розпочалося у 2003 році, проте на сьогодні зоологічний цвинтар не добудований. Станом на 01.01.2024 року у заключному звіті Департаменту захисту довкілля та адаптації до зміни клімату виконавчого органу Київської міської ради вказано про 50% будівельної готовності будівництва міського кладовища для тварин у складі колумбарію з надмогильником для захоронення тварин та крематорію на вул. Пухівська у Деснянському районі. Передбачається виключно кремація та облаштування колумбарної стіни. На даний час здійснюється процедура із землевпорядкуванням [11].

Не менш важливим невирішеним питанням залишається поховання трупів тварин на території сільської ради чи певної територіальної громади. Адже у селах домашніх вихованців хоронять на присадибних ділянках, садах, біля річок, у лісі, тощо, що є порушенням норм чинного законодавства України. Разом з тим власного крематорію сільська, селищна рада чи об'єднана територіальна громада не має. При цьому, згідно із законодавчою базою усі зареєстровані тварини повинні бути поховані у спеціально відведених місцях – на худобомогильниках (у загальній ямі, після висновку про те, що тварина не хворіла на інфекційні хвороби). На худобомогильнику тварин ховають безоплатно у спеціальній біотермічній ямі. Труп тварин, які загинули від особливо небезпечних інфекційних хвороб підлягають обов'язковому термічному знешкодженню (спаленню). До прикладу, у Полтавській громаді існує лише один діючий худобомогильник, де можна утилізувати домашнього улюбленця. У більшості сіл такі ями для захоронення є непридатні для використання.

Відповідно до наказу Державного комітету ветеринарної медицини України Про затвердження «Правил облаштування і утримання діючих (існуючих) худобомогильників та біотермічних ям для захоронення трупів тварин у населених пунктах України» від 27.10.2008 р. № 232 забороняється влаштування нових худобомогильників та біотермічних ям для захоронення трупів тварин у населених пунктах України [9]. Однак, ці правила стосуються захоронення трупів сільськогосподарських тварин і не відповідають сучасним правилам поховання домашніх улюбленців.

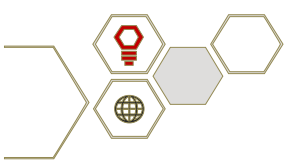
Враховуючи міжнародний досвід зазначимо, що у деяких штатах США заборонено ховати будь-яку тварину на приватній території. Водночас, відповідно до Правил поховання домашніх тварин у Великій Британії дрібних домашніх тварин дозволено ховати в саду або на задньому дворі, з дотриманням інструкції, щоб уникнути забруднення ґрунтових вод. Недотримання цих правил може призвести до суворих санкцій, які покладаються на власників тварин. Однак, в Україні створити кладовище для домашніх тварин на місцевому рівні майже неможливо. Звідси було б доцільно запозичити такий досвід і дозволити

захоронення тварин на земельній ділянці приватної форми власності. Для цього розробити певний порядок захоронення тварин в сільській місцевості.

Щодо відповідальності за поховання трупу домашнього вихованця у невідведеному для цього місці, то вона застосовується лише у разі фіксування самого факту вчинення правопорушення. В іншому випадку такі дії є безкарними. Отже, дії осіб, які здійснюють поховання домашніх вихованців у невідведеному місці, слід кваліфікувати як самовільне зайняття земельної ділянки, адже цільове її призначення не передбачене для захоронення тварин і встановлення пам'ятників. Це порушує правила благоустрою. Відповідно до ст. 152 Кодексу України про адміністративні правопорушення – порушення державних стандартів, норм і правил у сфері благоустрою населених пунктів, правил благоустрою територій населених пунктів застосовується штраф. Разом з тим, незаконне розміщення праху або решток тварин на земельній ділянці спричинює псування та забруднення земель. Кодексом України про адміністративні правопорушення (ст. 52) передбачено відповідальність за псування та забруднення сільськогосподарських та інших земель, що тягне за собою адміністративну відповідальність [12]. За незаконне розміщення трупів тварин на земельній ділянці може бути застосована й кримінальна відповідальність (ст. 239 Кримінального кодексу України) [13].

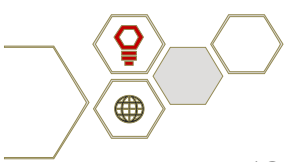
Отже, одним із шляхів вирішення питання нелегального захоронення тварин, на нашу думку, є запровадження обов'язкової реєстрації та ідентифікації домашніх тварин. Незважаючи на те, що до повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України люди нехтували реєстрацією тварин. Таке нововведення необхідне для здійснення контролю, в тому числі й за померлими та загиблими домашніми тваринами. Адже реєстрація - це юридичний зв'язок між власником та його твариною. Крім того, ми вважаємо, що екологічно чистим та надійним способом поховання домашніх тварин є виключно кремація. Тому необхідно створити легальні заклади - крематорії та місця – колумбарії для захоронення урни з прахом домашнього улюбленця. Крім

того, створення еко-кладовищ домашніх улюбленців викликає подальший інтерес, що потребує його вивчення та нормативного врегулювання.

Список використаних джерел

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
2. Про поховання та похоронну справу : Закон України від 10.07.03 р. №1102–IV // Офіційний вісник України. 2004. № 10. Ст. 91.
3. Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21.02.2006 р. № 3447-IV // Офіційний вісник України. 2006. № 11. Ст. 692.
4. Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною : Закон України від 07.04.2015 р. № 287-VIII // Офіційний вісник України. 2015. № 37. Ст. 1109.
5. Про місцеве самоврядування : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Голос України. 1997.
6. Про управління відходами : Закон України від 20.06.2022 р. № 2320-IX. Голос України. 2022. № 141.
7. Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022 р. № 2573-IX. Голос України. 2022. № 201.
8. Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 06.09.2005 р. № 2807-IV. Голос України. 2005. № 211.
9. Про затвердження Правил облаштування і утримання діючих (існуючих) худобомогильників та біотермічних ям для захоронення трупів тварин у населених пунктах України : Наказ Державного комітету ветеринарної медицини України від 27.10.2008 р. № 232. Офіційний Вісник України. 2009. № 8. Ст. 258.
10. Правилами утримання домашніх собак та котів в місті Києві від 25.10.2007 р. URL: [https://kmr.ligazakon.net/document/mr072242\\$2017_10_05](https://kmr.ligazakon.net/document/mr072242$2017_10_05).
11. Звіт Департаменту захисту довкілля та адаптації до зміни клімату виконавчого органу Київської міської ради за 2024 рік. URL : <https://ecodep.kyivcity.gov.ua/miska-tsilova-prohrama-tvarynamy/zvity/2024>.

12. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10Text>.

13. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14Text>.

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери поховання та надання ритуальних послуг : проект Закону України від 08.11.2024 р. № 7018. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/38897>.

15. Правила утримання і поводження з домашніми тваринами у м. Львові від 23.01.2020 р. URL: <https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/9315c344519dd559c2256bb50042bc5c/4556c8db2857d3b8c22584fd00395c8d?OpenDocument>.